

Воја Чолановић

ДЕСЕТ (НЕ)СНИМЉЕНИХ ФОТОГРАФИЈА

ГАБАРИТ

Хм. Снимак на коме се, без свести о том чину, први пут суочавам са фото-објективом, ономад сам имао у рукама, али сад, као уз инат, никако да га пронађем. Слегнутих рамена, допуштам да је такав (осујећујући) исход скривило моје несвесно, мада је за ову прилику довољно већ и признати да ми смисао за разборито складиштење никад није био јача страна.

Што се тиче узраста самог моделчета, дотична фотографија је морала настати знатно пре оне ружичасте фазе у којој одојчад почиње да се осмехује. А то би, ваљда, бар делимично објаснило и због чега сам на затуреној слици, укипљен под белом капицом и огрнут пелерином исте боје, испао тако озбиљан. Уосталом, као и моја мајка, која ме (косе очешљане на разделеак и подсечене до ушних ресица... што и иде уз освит епохе фокстрота и чарлстона) држи безмало ситнопоседнички у наручју на фону убиствено безличне босанскобродске тарабе. Али, откуд у *ње*, моје родитељке, тек у другој години пунолетства, на лицу такав израз? Не само озбиљности него и нечег налик на досаду помножену нестрпљењем. Сем ако, поткрај шепртљавих припрема непознатог сниматеља (које су могле боктепита колико потрајати), ту експресију није измамила натпросечна тежина моје маленкости.

Јер, мада (лажна) представа о невеликом људском терету (очито дочарана пелерином) ништа слично не сугерише, цела истина је да сам на свет дошао са *окру̀ло* пет килограма; а и да ме је општинска бабица, окончавши најважнији део свог узбудљивог посла, тријумфално подигла за ноге увис, и повикала: „Пууурђо! Пууурђо!” Јасно је, мање-више, на шта се циљало том праскавом речи (коју ћемо узалуд тражити код Вука, па и у Матичином речнику, да и не помињемо онај Академијин, који се из разних разлога усићио на слову *О*), па ћете, верујем, заједно са мном нањушити да је посреди месни деминутив или чак и хипокористик за меру звану *ћуран*. У сваком случају, не кријем да сам на ту чињеницу живота и дан-данас изузетно горд.

(При чему држим да је хибрис у међувремену отрт са списка смртних грехова.)

Но, ваљда на трагу некакве своје рачунице, судбина ми је убрзо (и то завек) ускратила наговештавани габарит. Могао сам јести колико хоћете, тс, није вредело: око Сунца сам постојано орбитовао не баш као кост и кожа, али не ни много далеко од такве метафоре.

Да се разумемо.

Ландрати улицама упадљиво мршав било је у реду *једино* за годинâ кад су градови окупиране Србије врвели од оних што личе на мотку за веш. Никога тад није пренеражавало што вас виде онаквог какви сте. Не кажем штета што и сад нисмо окупирани, али покушајте да замислите себе у мом положају кад сам, почетком деведесетих, у близини Цветног трга натрчао на своје драге познанике Мому Капора и Пуришу Ђорђевића, и кад ме је први од њих, након застанка и брзометног здрављења, замолио да ме њих двојица, ту на плочнику, натрен одгледају из профила. Дабоме да сам му учинио по вољи, како и не бих, а он је, након процене, у истом кадру, и ништа мање раздрагано и запрепашћено од оне бабице из 1922, повикао: „Погледај, Пуриша! Па, Воја је жилет! Жи-лет!”

Ма дај, жилет, одглумио сам отпор е да бих Капорово откриће довео до (логичног) краја. Слика, ето шта сам. Најобичнија слика. Али, рачунам, боље бити и дводимензионалан неголи човек једне димензије. Наставио сам својим смером, и, као притежилац накнадне памети, зажалио што им нисам рекао још штогод. На пример: да сам, због оног *G 5*, не једном у животу умео тежити и по триста килограма (истина, само каквих петнаестак секунди, не дуже, на дну параболе обрушавања и узвлачења бомбардера коме сам, као стрелац, у рату чувао реп); да Бог, колико ми је познато, *воли* мршавост; и, да би ми, покуњеном због анатомије, они у Трешњеву крај Цетиња, одакле су моји стари по очевој линији сишли (срачунао би Јован Цвијић: још пре 473 године) у четири села Боке Которске, засигурно повратили самопоуздање аргументом *А ће си у сокола видио меса?*

Него, још нешто о снимку који, стицајем околности, траје засад само пред мојим Трећим Оком. Поменух ли своје прво суочење са фото-објективом? Ако сраз такве врсте треба да значи у з а ј а м н о опажање двају субјеката, двосмерности ту није било ни за лек: јер, док је мајчин поглед узорно усмерен, мој се расипа на све стране, као из уређаја за орошавање енглеске траве. Било како било, на свој постнатални свет гледам без разумевања. Као и сад, уосталом, 2006. Можда је фотограф стајао мало предалеко. А не верујем да ми је перцепција била ишта боља ни на крштењу, јер кажу да сам се бестидно драо док ме је презвитер поп Симо Поповић, из *нейосредне* близине, а по жељи мог оца, преливао светом водицом на књизи Војислављевих стихова. Да додам: са половичним учинком. Није помогла ни магијска смицалица, а ни то што ми је истом згодом подарено ауторово већ славно име; песник нисам постао.

ПЛУСКВАМПЕРФЕКТ

Ако сам се на претходно дочараној фотографији и башкарио у средишту пажње, на овој урамљеној, такође црно-белој, коју сам управо скинуо са зида, *иаква* повластица изостаје. Делим је, заправо, као трогодишњак, на равне части с братом од стрица Бранком, који се родио (у Подгорици) малтене кад и ја (у Босанском Броду). Што нас чини исписницима „по превасходству”. Стојећи анфасом на крилним од три столице у подгоричком фото-атељеу, униформно смо одевени. Чик да не погодите како. Па, морнарска оделца, добро јутро! Кратке панталоне, сокне и дубоке ципелице на шнир. Вижљасте смо и он и ја, а ни фризуре нам се не разликују (стрпљења коју годину, па ће их и у нас назвати *ѝрини Валијанић*, према јунаку стрипа кад овај, без реда вожње, догиља у Краљевину Југославију). А фотографова неопозива замисао је, у потанкој разради, подразумевала да нам чак и руке (укључив положај прстију) буду намештене као одраз у огледалу.

С разлогом.

Јер, мушкарчићи ту нису сами. Њих раздваја (односно, спаја) отац њихових очева. Деда Петар. Седећи, крупан и раскорачен, на средњој столици (тако да га унуци, осовљени, унеколико и надвисују), он их држи уза се обгрљене око паса. Моја лева рука лежи на његовом десном рамену, при чему су ми врхови прстију заденути тек овлаш за оковратник капутића нашег најстаријег живог претка, уз сâм његов врат, док Бранкова десница, на *истии* начин (елем, као у каквој индијској мудри), почива на дедином левом рамену. У руци која нам остаје слободна, мени десна, а њему лева, рођак и ја стежемо по цветић, бојажљиво

га упирући, у висини кукова, ка закрабуљеном, (ако ништа друго, а оно) уозбиљавајућем апарату на ногарима.

Што да се заваравамо. Деда Петар је на овој слици, ипак, и у бу-квалном и у преносном смислу, стожерна фигура. За разлику од нас двојице, рекло би се да је чак насмешен. Нека је и варка, њу подупиру пар рупица на његовој бради, и бели брци, искошени наниже попут ка-заљки у двадесет до четири. (Због таквих бркова, одувек ми је и био драг дедин имењак краљ Петар Први). Не, није жалио труда да доте-ра изглед за обредно фотографисање с унуцима, *alias*, мушким исцет-ком из свог првог потомства, од пет синова и две кћери. Раскопчаног сакоа, а бачвастих груди и оцаковићког трбуха, он ту позира, шта дру-го закључити, мирећи усхит са смерношћу. Нимало једноставно, при том, јер је дугмићима немилице утегнут у прслук. Што се тиче чвора на кравати, овај му је везан мимо закона вештине (на начин примерен журби), а златни ланац, закачен за треће дугменце одозго, и газдински олабављен, описује доњи обрис деда-Петрове слезине да би, бајаги та-јанствено, ишчезао у невидишу између прслука и капутића. Да тог ланца на фотографији нема, а да замишљена усправна црта крене са средине њене горње стране наниже (преко дединог чела, бридом ње-говог носа, између бркова и оне две рупице на бради, па, даље, низ кравату и колону дугмади на прслуку) до самог дна, кракастог састава размакнутих ногавица, и да тако преполути слику, она би, стојим вам добар, била „до бола” симетрична.

Попут Роршахове мрље.

Али би се чак и тад, на платну видљивог, ту и тамо јављала, шећка-ла и губила испупчења враголасте асиметрије, својствене како људској природи, уопште (јер нам је дато да опажамо прошлост, не и будућ-ност), тако и граматици тренутка у том фото-атељеу. Јесте да сва тро-јица зорно пиљимо у апарат, али сам склон претпоставци да мисаони са-држаји, и наши и деда-Петрови, нису усидрени у веродостојном презенту. Рекао бих, наиме, да наш најстарији живи предак снатри на обзорју неког увелико замагљеног футура, ваљда, у јаловом напрезању да доку-чи: шта ће се с његовим унуцима десити п о с л е онога што ће доћи. (Би-ло би, доиста, равно серендипитету да је тад наслутио да ће шврћа који му је слева, имати једног дана потпис на новчаницама СФРЈ, а овај зде-сна – име и презиме на корицама књига изнад наслова романа и припо-ведака.) А знам да ме не вара утисак да то на чему мој рођак и ја стоји-мо и нису столице, него чврсто тле футура егзактног илити предбуду-ћег времена. Јер нам је деда, човек од речи (као што се и пристоји јед-ном од последњих следбеника угашене Бококоторске иконописне шко-ле), обећао да ће нас, одмах по сликању, повести у подрум свог кратко-веког хотелчића (још тада крштеног „Југославија”), и почастити соком од малина са содом из чокања, резервисаних *искључиво* за одрасле.

Фотографија завидне оштрине коју сад, у надасве чезнутљивој се-пији, гдешто и под лупом разгледам, снимљена је, сасвим могуће, не-кад чувеним апаратом из године Андрићева рођења. Од заобљених углова смеђикастог документа, доњи десни недостаје, али, убедљивије од те фалинке, превлаку старине на фотосу објашњавају једва уочљи-ви трагови напрстина, и прегршт ситних, беличастих мрља (оних што настају кад се разлепе две слике које, сљубљене ван албума, предуго чаме у симбиози).

Скупни је то портрет матичне ми породице.

У ствари, нисам ни знао за његово постојање док ми га, годину-две раније, није дала једна рођака по мајци. На слици (биће да је то лето, можда и михољско 1927), сви четворо седимо под ведрим небом у ба-штенским столицама од плетеног прућа: оним за децу, с мојом сестром и са мном, спреда; и другим, нормалне величине, из којих (штујући правило *мушко иза мушкоḡ, женско иза женскоḡ*) позирају наши роди-тељи. Али, док се сестрина и моја сточица додирују наслоном за ру-ке, њихове наслоњаче су поприлично размакнуте. Што би, нема сум-ње, поздравио Халил Џубран, који, сетимо се *Пророка*, саветује су-пружницима да буду заједно, мада не и одвећ близу једно другог (при чему им за узор и поуку нуди пар стубова везаних горњим прагом). С обзиром на такав контекст, донекле збуњује чињеница да је отац (на-очит, у официрској униформи, са добровољачком медаљом на прси-ма) *и* ставом читавог тела *и* полупрофилом окренут некуд споља, за разлику од нас троје, који могућем посматрачу излажемо анфас.

Али, не чачкајмо.

У сценографији тог фото-открића, шумарку стабала с доњим де-лом крошње, намах сам препознао парк тврђавског гарнизона у Сла-вонском Броду. Мој отац је ту премештен са службом из Босанског Брода отприлике онда кад сам дувањем угасио три свећице на рођен-данској торти. Овде ми је сад, вероватно, близу пет година. (Према мајчином казивању, негде на том узрасту, након мог уласка у шесту, пошло јој је за руком да ме описмени. Биће, ипак, да у овладаном умећу нисам претерано уживао, и да сам више волео да ми родитељ-ка, кад увече легнем, из своје постеље наглас чита *Полиџикин* ро-ман у наставцима. Да ту литанију разумем, није се ни очекивало, али се ласерски јасно сећам да су ми речи, улазећи у ухо, пријале и ства-рале слике које ће ми убрзо свести очи.) Остаје енигма израз на мом лицу. Пре срдит неголи само хладан. Да ли зато што сам и овог пута у матроској блузи, која ми је смртно додијала, или што сам, из неког ш. л. б. разлога, љубоморан на сестру (једино насмешено створење на слици), ђаво би га знао.

Тек, није искључено да је истина ближа потоњем, будући да је Мела, две године млађа од мене, из наводно нежељеног детета пре него што ће се родити, по доласку на свет мутирала у праву-правцату мезимицу. Чиме ме је безобзирно лишила статуса јединчета. Причало се, „говором у страну”, да сам јој, као одојчету, ставио јастук на главу, а онда на тај јастук и сео; као, толико ми је тешко падао њен громоморан бебински плач. Да се ишта слично догодило, већ би ми оспорили оригиналност подсећањем на чињеницу да је, бар деценију и по раније, неразумни дечкић Салвадор Дали учинио нешто још ружније својој сестрици, јер му се, ваљда, нечим замерила кад је с укућанима истрчао на терасу да види Халејеву комету.

ДЕБИ

Има ли се у виду скандалозан почетак мог обавезног образовања у Славонском Броду (кад сам читаву прву седмицу, с торбом у руци, фингирао одлазак у школу и повратак из ње, а, у ствари, 100% опчињен, све време проводио испред вагонâ с мајмунима и иним зверињем циркуса који се лено распакивао; и, кад сам, након случајне „провале” безизгледног глумачког пројекта, искусио заслужену казну), право је чудо да ме је, у другом основне, спопао неодољив порив да напишем нешто као причу.

При чему се мотив сâм по себи наметнуо. Ближио се, наиме, 19. децембар, Свети Никола, заштитник непрегледне силесије Срба, па, ето, и нас. Ако сам годину дана пре тога и посумњао у његово чудотворство (јер ме није спасао батина), овог пута сам имао дифузан предосећај да ће ми се засигурно наћи запне ли ишта у ономе што бејаш наумио да о највећем празнику наше куће урадим.

Факат је да сам се тог празничног дана, 1930, сатима вртео међу гостима, посматрао (из повлашћене жабље перспективе) како се понашају, и слушао шта говоре да бих, на патерице, сео и своја запажања, под насловом *Слава код блађајника*, грозничаво уобличио у заокружену приповедну целину; исписана оловком, изнела је петнаестак листова формата А-4. Мој отац, из чијих су руку официри и подофицири саобраћајног пука сваког месеца примали плату, тресао се од смеха док је читао то писаније, а оно је, памтим, силно забавило и све његове и мајчине пријатеље из стамбених павиљона у Тврђави. Више но свима другима, допало се инжењеријском официру (и већ афирмисаном карикатуристи) Папи Вучнику, који је готово отео од оца тај мој први „књижевни састав”, и обећао да ће од њега начинити луксузно издање у једном једином примерку. И стварно. Преписао га је од *a* до *и* црним тушем (а штампаним словима), раскошно га илустровао карикатурама у боји, и увезао у тамноцрвено платно.

Незванично проглашен за писца у кратким панталонама, нисам приметно да ми је задивљеност одраслих ударила у главу. Искрено речено, задовољство од тих похвала било је далеко испод усхита који ме је, као прикованог, држао целу недељу пред путујућим кавезом с мајмунима. Мада ми је Вучникова „уметнина” била драга, и са пролажењем времена постајала све дража, устручавао сам се да је било коме показујем. Ни учитељу, а ни друговима у школи. Две године касније преселили смо се из Славонског Брода у Београд, а о Ускрсу 1944, све дотле брижно чувана, *Слава код блађајника* нестала је заувек, америчком заслугом, у шуту бомбардоване престонице.

Нажалост, нема фотографија везаних, макар и сасвим посредно, за мој (назовимо га:) први прозаистички подухват. Нити их је могло бити. А да о њему, ипак, зуцнем, охрабрио ме је главом и брадом Горан Петровић устврдивши да је већ „и сама прича некаква слика”.

ТАРИФА

Напоредо с тим како се ближи време кад ћу, по Миловану Глишићу, имати да „оставим љуску” (избројте наглас до 84, колико ми је година, и мораћете да застанете и попијете чашу воде, грло ће вам се засигурно осушити), све више ме занима властити скелет. Да ли (о, таштино!) због његове нешто мање пропадљивости од свега осталог што чини нашу пут, тек, загледам у машти са свих страна тај знак питања. Мада би писац, рачунам, већ однекуд ишчепркао алиби. Макар из податка да је и Десанка Максимовић у оном позном песничком делцу с наговешталачком пажњом одгледала рендгенски снимак сопствене шаке.

Да кости крију двоношчев животопис, идеја је коју би, бар теоријски, морала прихватити једна тако самоуверена парадигма каква је она холографска (што тврди да је апсолутно све у свему). Јер, не долазимо ли преко костију и *сag* до најразличитијих сазнања? О полу, старости и висини њиховог некад живог власника. Често о обољењима, а не ретко, и о самом узроку смрти. Сетимо се само вести да су британски антрополози, проучивши на прагу миленијума стање Клеопатриних зуба, закључили да је египатска владарка имала неугодан задах из уста. Обрни-окрени, будућности је на претек. Не уобразимо стога да неки далеки потомак нашег савременика неће, једног дана (кад зацари нанотехнологија), из тртичних пршљенова тог свог претка докучити, поред осталог, и куда су му биле одлутале мисли док је, вртећи се тамо-амо на канцеларијској столици, прелазео са претпоследње на последњу страницу Памукове *Беле шврћаве*.

Горње не бих ни помињао да 23. марта 1999. из поштанског сандучета, поред уобичајеног смећа (овог пута, рекламних летака двеју

оближњих пицерија, центра за ласерско уклањање длака, апотеке која препоручује лек против хркања, и фирме за израду свих врста кључева), нисам извадио и једну црнобелу фотографију. Била је у размерама коверта, али... не и у њему; него таква каква је, гола; при том, без словцета ичег расветљавајућег на наличју. Сачекавши да ми проради кликер, једва да сам и препознао себе. Јер, побогу, тако сам изгледао *некад*, крајем педесетих, у доба мог физичког, духовног, па и еротског акмеа. Снимио ме је неко (појма немам ни ко, ни где), крупно и сасвим изблиза, како у купаћим гаћицама седим на хриди, док се иза мојих леђа башкари морско пространство. У чему, међутим, није поента. Оно што хоћу да кажем јесте да се на снимку видим из угла који белодано наглашава *ненормалну* испупченост моје леве кључњаче.

Па, и тој се слици (чије је убијбоже одоцнело приспеће за ме и сад мистерија) у међувремену приметну траг. Никаква штета, хитам да вас умирим, јер сам ионако намеравао да се, у тексту што је пред вама, позабавим једном *груџом* фотографијом. Која ме стрелимице враћа на догађај окончан 1937. нареченом остеолошком неподопштином. Сићушног формата, не много већа од обичне марке, била је начињена тада јефтиним, широм света популарним „кодак беби брауном”, и, ево, управо је посматрам на монитору свог рачунара, скенирану и лепо увеличану.

У шареном хладу једне од разгранатијих маслина изузетно кривог стабла, стојимо, свак поред свог бицикла (а са обе руке на гуверналу) очев брат од стрица и ја, његов млади гост. Лица натрен окренутих према апарату, спремни смо да, одмах после оног *шкљоц*, зајашимо двоточкаше, и из Кавча, са падина Врмца, кренемо ка Будви. Разређење косе, изгужване од спавања, чика Трипо је (у кошуљи с дугим рукавима, некаквом прслучету и панталонама чије су ногавице при дну стегнуте штипаљкама) сав знојав иако је јутро, док сам ја (под белим качкетом, у мајици и кратким панталонама) лепо-се-види посне коже, не толико што сам лако одевен, колико отуд што ми је „од природе да то” да уносим мало течности, а да зној готово и не излучујем. Наши велосипеди, власништво чика Трипово, старинског су типа. Гломазни и без ручних кочница, нечим чак подсећају на оне Тулуз-Лотрекове (за које се одавно прича да су једино што ликовни хроничар париског *fin de siècle*-а никад није био у стању да људски нацрта.) Али, што јесте – јесте: уливају респект.

Том вођњом удвоје, очев брат од стрица испунио је обећање којим ме је изненадио претходног дана, кад сам му за ручком (заборавио сам контекст) промуцао да немам баш никакву представу о *сйварном* изгледу пучине. Е, па, из Будве ћеш је видети, још колико сутра, рекао ми је он, и ван Кавча познат по данас све ређој слабости да другог, кад год узмогне, било чиме обрадује. Мојој сестри и мени је, сваке зиме пред Божић, слао у Београд сандуче од дашчица до врха пуно помо-

ранци, нарова и смокава које је сâм узгајио. Дабоме да сам силно уживао возећи бицикл (макар и туђ; о томе да га имам, могао сам само маштати), и удишући чудесне мирисе суптропског растиња. Њих, те мирисе, стављао сам у мислима на исту раван са оним штампарске боје. Који ме је, додуше, сасвим другачије опијао, чинећи да се надимам од *осећања важности* док бих, пењући се на спрат гвозденим спиралним степеницама око ђаволски заглушне ротације „Времена”, носио причу уреднику дечјег подлистка.

Ех, паметни Хегел.

Возећи се напореда, прва смо доста живо разговарали, којом сам приликом и сазнао да је деда Петар, његов стриц, избегао униформу аустроугарског војника на тај начин што је још као младић побегао из Боке у слободну Црну Гору, и тамо засновао породицу. Но, разговор је убрзо стао да јењава. Без ичије кривице. Мом рођаку је морало синуги да је пут, бар за ме, испао и дужи и напорнији него што смо мислили. Па је и сâм заћутао. Возили смо и возили, стално по равном, тс, Будве ниоткуда. Али је зато сунце све више пекло, а пејзаж све више личио на оно што нам је од самог почетка било пред очима. Застрепео сам од потпуног малаксаја свог бицикличког морала на минут пре но што ће чика Трипо рећи *Ево и Подосћроџа, сад смо већ веома близу*. И, стварно. Друм је убрзо почео да савија на десно, и у једном тренутку кадар се изменио резом достојним видеомиксете. Оно што се указало, уистину је одузимало дах: под нама су се, малтене на дохват руке, руменили кровови бајковитог градића опточеног белим зидинама, а, са три стране, још и руоовски обрубљеног мастилом притајеног мора. Постепено бледећи, та јака боја хрлила је у дубину призора да би се негде, иза паравана стидљивих нијанси, стопила с небеским плаветнилом.

Мислио сам да ћемо застати, сићи са точка и панораму одатле бар малчице посматрати. Али се чика Трипо (откад још, ваљда, оуглао на такве красоте) није заустављао, већ је, из дотадашње вожње у пару, изјургио напред као прави чичероне не би ли ме дугом низбрдицом повукао ка одредишту. На том, делимице шљунковитом путу, усеченом на косини, и, са слободне стране, омеђеном већим каменом или спарушеним жбуном, ногу сам све време држао на контру. Труцкајући се с часа на час, очију нисам скидао са онога што сам узалуд покушавао да разазнам. Пучине, једноставно, није било. Па, шта је, онда, то што ме отуд гањава до суза, и испуњава чувством да припадам нечему што је веће од мог живота, и од живота самог, биће да сам се на низбрдици запитао. Шта ако не лепота загрљаја та два бескраја: овог ту, „привидног”, и оног другог, „стварног”.

У том (хајде да претерамо:) милијардитом делу секунда, притисак моје ноге на педалу је, од мишићног замора или дивљег усхита, попустио, и ја сам главачке прелетео преко одбеглог бицикла, и, као са

трамбулине, треснуо левим раменом у жбуње ижцигљало из камена. То би, дакле, било то. Кључна кост није пукла, већ се само савила. Иако тада нисам ни знао да у Старом завету постоји Књига Проповједникова, где у глави 1. (15) стоји *ишћо је криво не може се исцравити*, поступио сам управо у духу те поруке, и унапред одбацио помисао да се обратим лекару. Устао сам здрав и читав, нисам осећао никакав бол на пострадалом месту, нити ми је икад касније искривљена клавикула богзна колико засметала. Чак сам се у мору (признајем: донекле растужен) окупао, и са рођаком још који сат задржао унутар зидина. Прошло је без последица. Сем што ме је, по повратку у Београд, отац одвео у кројачку радњу на углу Студентског трга и Улице Змаја од Ноћаја (где је сад кафић *Hot Spot*, ишчаурен из *Плавог јахача*), и замолио његовог власника, господина Радовића, да ми, шијући одело, фателином обавезно издигне „то сантиметар-два спуштено десно раме”.

У међувремену, није ме напустило осећање да би до немилостивог догађаја на стрмини пред Будвом дошло и да сам на том двочкашу имао јапанску ручну кочицу BRM 400. Ваљда, отуд што ништа под сунцем није случајно. Рече ли то Гете (или ојађени корисник неке туристичке агенције) да се бесплатно не може ни под палмама шетати?

(К)АПИТАЛ

И Гандију су, као тинејџеру, крчала црева за бициклом. Не мислим на апостола ненасиља, Махатму, већ на Мирослава Радуловића који је, под тим надимком, у години пред шестоаприлски рат са мноштем делио гимназијску клупу. (Црнпураст и дуговрат, с белом раскопчаном кошуљом, и оковратником изван сакоа, он ме сад, рекло би се, помало прекорно гледа кроз наочаре, са поклон-фотографије прислоњене уз постоље стонене лампе.) Своју дечачку чежњу остварио је тек крајем педесетих.

С Гандијем, ни кривим ни дужним, поделио сам јуна 1940. и један стресни догађај, који ће ме пола века пратити у виду опсесивног сна. Био је то последњи час математике, и професор Рајица Маринковић ме је, „на препад” извео пред табу, затраживши да напишем само чему је равно велико К, па да ми тзв. туберкулозну тројку (с двојком се тад морало на поправни испит) претвори у прелазну оцену. Радило се о формули из интересног рачуна, о чему је предавао два дана раније, и, ваљда, ником у VII-3 није падало на памет да у психози завршетка школске године још и то учи.

Изишао сам на табу, исцифрао велико К и до њега =, и завршио посао. Нисам се срушио, али су ми руке, с кредом у десници, клонуле низ тело, а крв јурнула у главу. Са осећањем да ћу пропасти у земљу од ужаса и срамоте, мењао сам боје, унапред одуставши од покушаја

да разаберем формулу коју су ми одасвуд дошаптавали. Са шаком испред уста, Ганди је тад (бајаги преиначеним гласом) повикао: „Зна он! Зна он!” Ако он зна, рекао је на то професор, изађи и ти, Радуловићу, да видимо шта *џи* знаш.

Испоставило се да је и Ганди, иначе, добар математичар (од кога сам редовно преписивао задатке), пропустио да се дан пре тога позабави интересним рачуном. Није ни узео креду, само се, стојећи поред мене, клиберрио и (синхроно) дизао обрве и рамена. Ево вам двојка, а ви је другарски поделите, пресудио је, нимало срдито, професор Маринковић. Ноге у лавор с хладном водом, па спремајте поправни. А ако вам затреба помоћ, ја станујем у Приштинској 27.

И без њега смо се снашли.

Све је добро прошло.

Хоћу да кажем да сам у осмом, ређајући четворке, чак и заволео математику. Из које су ми кроз целу средњу школу (због успеха у другим предметима) поклањали прелазну оцену. Никад се не зна. Могле су, још, и математика и физика постати моје љубави... да није било одвећ касно. *Torpo tardi*. Шести април је обесмислио размишљања на ту тему.

Шест и по деценија касније, мој пар је кренуо (по обичају) бициклом на састанак нас, матураната из 1941. Чекали смо га подуже у хотелу „Парк”, преко пута Гимназије. Па се разишли. Један полутеретњак беше га с леђа ударио с таквом жестином да је прелетео преко гвернала. Као оно ја надомак Будве. Само што је за Гандија, који је слепоочнициом треснуо о плочник, тај лет био... *ars moriendi*.

ТЕРИТОРИЈА

Пребирајући по смеђикастим фотографијама, наилазим и на разгледницу са снимком невеликог, очито, наврат-нанос подигнутог насеља; његове бараке развучене су као хармоника наред пропланка, који се, у дубини иза кровова, благо успиње и сужава до темена троугла оперваженог шумом и слева и здесна; док у предњем плану фигурира неколико још неизвађених пањева, и оборених стабала.

Овај безљудни приказ ми и јесте и није познат. Али, пошто а-ха ефекат изостаје, нестрпљиво окрећем разгледницу. Па, да, *OT Lager Vauet*, стоји на њеној полеђини крупно отиснуто. А нешто ниже је и објашњење додато мојом руком августа 1943: да је то пред нама (с јужне стране виђен) логор Организације Тот за принудни рад, испод Црног врха, на 28. километру од Бора према Жагубици, с надморском висином која досеже 1200 метара. Да на слици није баракâ, а у глави грозоморних сећања, лепота пејзажа засигурно ме не би оставила равнодушним.

А, ваљда, у одбрану од потиснутог (које би да се повампири), поглед задржавам искључиво на *најнеуџиралнијем* делићу прилогорске топографије – троугластом вршку пропланка више насеља од дасака и тер-папира. Обвезницима је једино тамо и било допуштено да обављају јутарњу тоалету. Већ у зору по доласку, свако од нас, на-силу-доведених, пажљиво је себи на травној падини одабрао место где ће, отада па до краја кулука, спуштених панталона чучати пред кафу од цикорије, сечу шуме, и дробљење камена. Одлука је подразумевала да те бројне тачке за пражњења црева, буду одвојене једна од друге пристојним растојањем. (Мрзи ме да се кунем, али памтим да је наречени избор, готово у целини, био строго поштован; да ли из урођене оданости старом и провереном против новог и непровереног, предлог је за размишљање.) Напоследку, зар и школска учионица не делује претрпано п р в о г дана, док се деца међу собом још не знају?

У међувремену, које заслужује минут ћутања, извојштена су и учена имена за појмове таквих искустава; ако се не варам: *џеријоријални имџератив* и *синдром сџешњености*.

НЕОЛОГИЗАМ

Ни на једној од фотографија (ни са мном ни са било киме другим) нема професора др Светомира Ристића, филозофског писца и лексикографа, а оца Владете, Диминог и мог гимназијског друга. Штета, но не и катастрофа. Јер сам уистину кадар да га малтене хиперреалистички замислим док гледам снимак на коме Иван Димић, *он* је тај Дима, и ја (Божић и Бадњи дан разредне тријаде) позирамо у августу 1942. трећем из жилавог друштванца, Владети, на широкој тераси професорове куће; ову једносратницу, лишену ичег што би вукло на раскош, подигао је отац нашег друга на јужном, горњем ободу Сењака, углавном од хонорара за рад на Енциклопедистичком немачко-српскохрватском речнику. Елем, ту личност, иза чијег имена некад није требало стављати запету (јер се, бар у круговима иоле образованијих, знало да је Светомир Ристић, студент-узданица славног Вилхелма Вунта, још до Првог светског рата исковао и у српску лексику унео око 8.000 дотле непостојећих речи), визуализујем без пб муке и отуд што је и Димин и мој поглед усмерен не само ка Рилету (како смо Владету звали у школи) већ и ка широм отвореној сеновитој одаји, у којој, баш у тренутку шкљоцања, за гломазним писаћим столом „послује” његов отац. Излазећи на терасу ради сликања, нисмо могли да слева не угледамо тог надасве благог, медведастог бркоњу, с наочарима дебелих сочива, и снажном доњом вилицом; био је у кућном мантилу, а са стене плоче испред њега уз-

дизало се, до различитих висина, неколико витких кула од *цейли*, азбучним редом наслаганих листића са одредницом.

Заувек млади попут јунака у стрипу, Дима и ја глуматамо на тој слици фото-моделе: ја, седећи на зиданом парапету терасе, услед чега ми отуд висе ноге; а он, стојећи тик уза ме, и држећи у прстима испред груди сат који је скинуо с руке, и који бројчаником излаже објективу Рилетове камере; иза наших леђа, пак, шири се панорама коњског тркалишта и крда чукарничких горостасних цистерни (од којих летећим тврђавама, *by the way*, одскора вероватно „цури вода на кокпит“).

Накнадно гледано, тај Димин *сиенски аранжман* могао би да се протумачи не само као шаљиво опонашање примитивца решеног да себи на јефтин начин прибави прижељкивани значај. Дало би се из њега, ваљда, извести још штогод. Рецимо: (а) да смо већ *целу годину* свршени матуранти без икаквог изгледа да кренемо на студије, јер, под окупацијом, прокажени Универзитет куња зимским сном; (б) да рат *и даље* бесни, док време, оно психолошко, каска у месту, а никог живог да се издигне на прсте и преко плота сутрашњице сагледа *каг* ће већ крвавом безумљу доћи крај; и (в) да летња обданица уме да натоциља, па ваља имати на уму да у *осам*, иако је свуда још увек светло, почиње полицијски час (а препешачити од Сењака до Официрских станова и Зорине није баш мајчи кашаљ).

У сваком случају, из ове, 2006, пуштам филм уназад, у покушају да васкрснем бар неки од пола туцета потоњих сусрета с Рилетовим родитељем.

Један од њих не би ми испарио из главе чак ни кад би ме принудили да прогутам најновији психофармакон за умртвљење памћења. Походио сам, додуше, Светомира Ристића и пре тога, а нарочито откако уза се више није имао Владету, свог старијег сина (који је као веслач, са још неколико момака из осмерца, убрзо по завршетку рата затражио и добио азил у Италији, а отуд отишао у Канаду, и тамо постао један из плејаде највиђенијих инжењера), а ја – оца (који ће, не баш одмах по Владетином нестанку из Београда, трагично завршити на Св. Гргуру). Али те, 1959, отишао сам му у посету не само што сам га био пожелео.

Наиме, већ више месеци, преводио сам за СКЗ на српски Фокнерову хибридную прозу *Реквијем за искушеницу*, и, преносећи је у наш језички медиј, набасао, поред сијасет ауторових кованица, и на прави-правцати гороган; одговарајућу реч, иначе, имају и Французи, па и Немци, разуме се, али би се у нас морало прибећи опису, читавој малој реченици. *Dispossessed*, гласи у изворнику тај тврди орах; што на енглеском значи *Они којима је огузеић њосед*. За легендарног творца Округа Јокнапатофа, амерички Индијанци и нису Индијанци, већ Они Којима Је Одузет Посед, и писац их доследно, кроз целу књигу, тако и назива. Имам утисак да ни оваква синтагма није за бацање, али моја маленкост се, на врага, заинтачила да *Dispossessed* и на српском изне-

се једну, а не пет речи. У предстојећој вратоломији, знао сам, од вајде ми је могао бити једино Рилетов отац.

Запитај се, Чолановићу, како би ту реч *народ* сковао, ставио ме је он пред свршен чин у библиотеци, пошто ме је, претходно, посадио на столицу *vis-à-vis* своје наслоњаче. Јесте да сам тад увелико губио косу, али Светомир Ристић ми се, не уважавајући ту околност, обраћао као ђаку, презименом. Хм. Захтев је био превисок. Етнос и његова технологија. Стао сам да размишљам, не одвећ сувисло, прожет у маломе очајем какав ме је обузео пред таблом деветнаест година раније, кад ми је (после оног К =) рука с кредом треснула о бутину. Одмагало ми је у прибирању и то што ми је поглед незадрживо одлазио на кожни хрбат са златотиском једне књиге (стављене уз Галилејева целокупна дела у прљаво-зеленом повезу) који би на полици иза професорових леђа искрсавао сваки пут кад би се Рилетов отац нагнуо на једну страну. На крају сам се и сетио. Биле су то *Основе Бошковићеве динамичке ајџомисџике* из његова пера. Па, место да мозгам о начину на који народ твори и штанцује нове речи, ја сам се ишчуђавао над чињеницом да физика уистину брже стари него људи. Ништа без примера, прискочио ми је тад у помоћ стилем водитеља ТВ квиза. Кад некоме одузмеш спокој, шта си му урадио, запитао ме је двапут ушмркнувши ваздух, и потиснувши кажипрстом навише мост између стакала на наочарима. Па, ваљда сам га обеспокојио, одвратио сам не без олакшања. Браво, а кад некоме одузмеш посед? Тога сам... *обесјосегио*, изустрио сам одмахујући главом. Ето, видиш, насмешио се он, видиш да иде. Обеспоседити. А, сад, још да од тога направиш пасивни глаголски придев, па си скинуо беду с врата. *Обесјосеђен*, једва да сам, размичући слокове, промуцао, неее, господине професоре, та реч ми, да будем искрен, веома ружно звучи. Само *засаг*, Чолановићу, рекао је на то Рилетов отац (не може бити задовољнији), и додао: „Понови је наглас седамсто пута, и све ће бити у реду.”

Кад сам Жики Стојковићу, надлежном у Задрузи, донео превод *Реквијема* и подастро збуњујућу новотворину, умало да му је позлило. Није вредело што сам му истом приликом објаснио каквим је поступком лексикограф дошао до српског еквивалента Фокнеровог синонима за америчке Индијанце. Сав црвен у лицу, скочио је са столице, и усходао се по редакцији млатаратујући рукама и вичући: „Обеспосеђени?! Па, јесу ли ти људи нормални? Добар вам стојим да такав варваризам у штампу неће!” Сутрадан се, ипак, предомислио; биће да је те ноћи и сâм, макар у пола гласа, понављао (није важно колико пута) Ристићев тешко прихватљив неологизам.

Сад већ могу и да скочим с парапета, зар не? А Дима – да врати сат на ручни зглоб.

Након чега ћемо извана ући у радни кабинет Рилетовог оца, и за собом пажљиво (: не без извесног осећања кривице) затворити стакле-

на балконска врата пре него што поздравимо професора, и кренемо ка оним другим, преко пута, кроз која се улази у средњи део куће. Њих смо, та унутрашња врата, идући на терасу ради фотографисања, из нехаја оставили одшкринутим да бисмо (на јаук ужаснутог Рилетовог оца *Не ђромају!*) потрчали натраг, и с треском их затворили, чиме смо за длаку спречили обистињење ружног сна који мора да је не једном пробудио презнојеног лексикографа. Да смо и секунд закаснили, листићи са одредницама би се (док си рекао *цејлла*) разлетели по целој одаји као перје из продртог јастука.

Кад смо већ код тога, тешко је не запазити да је посреди претња камелеонске природе.

Јер, што се више мења, све је више исто, чита нам буквицу позната француска мудрост већ кристализована у опште место. Није ми случајно пала на памет. Хоћу да кажем да је речничар, осванувши у дигиталном добу, *коначно* престао да страхује од промаје, али и да та благодет има своју цену: сад га, наиме, пролазе смртни жмарци и кад само начује да се у нечији компјутер напрасно ушуњао когод од Тројанаца или Црви.

МАГИЈА

Ево и мог фото-портрета (у боји) из полупрофила са књижевне вечери уприличене у Трстенику поводом награде НИН-овог жирија критике што ми је јануара 1988. припала за роман *Зебња на расклајање*. Ту ми је шездесет и шест година, и, одевен мање-више елегантно (браон ролка и драп пепито сако) седим за столом, рекло би се, на силу исправљене кичме. Из „мог” угла гледано, на том комаду намештаја (коме, према оцу Коањару, конкурише само постеља) даду се видети: мало укусо и ближе супротној ивици, један безбедно дубећи, полуотворени примерак *Зебње* окренут слушателству; а, право преда мном - обична свеска, из које место залог (или, одскора, на српском, bookmark-а) штрчи моја футрола с наочарима. Рекло би се да сам сасвим спокојан. Па би хипотетични посматрач у изразу мог лица нашао довољно разлога за помишљај да помно слушам оно што о првом тигру трећег доба Трстеничанима казује Јован Деретић.

Тако би му се бар учинило.

Али, спољни изглед често вара. (Овој истрошеној изреци је, за мог дечаштва на Врачару, и међу финијим светом додавано „... рече јеж силлазећи с четке”). Што управо и јесте случај. Јер, нити сам, иза привида, *сасвим сјокојан*, нити *јомно слушам* (мени, неугодно похвалну) тираду. Не слути се са слике да мој срчани мишић почиње одбројавање (не из чиста мира: говорник управо заокружује приказ, и за минут или

два биће ми дата завршна реч), и да при том скраћује почивке између два откуцаја. Баш као што око не бележи ни чињеницу да се одломчићи онога што ми пристиже у ухо, непрекидно и стреловито (да ли по обрасцу Дантеових плетеница) смењују у глави са испретураним деловима онога што бих да сажето испричам крцатој дворани.

Е, па, толико.

Што се фотоса тиче.

Наставак искупује свеска на столу преда мном. (Тренутак само, да је отворим где треба; футролом, разуме се; и, да извучем ђозлуке.) Тако је. Педесета и педесет и прва страна те моје бележнице, произвољно насловљене *Ђ*. Испод датума (26. август 1986) и грчког *йси*, стоји руком исписано:

„Роман приводим крају с осећањем да је обављен чудовишан посао. Ако ми у 'грчу опуштања' пукне зубна протеза, нећу се зачудити. Данас сам на 283. страни машинописа, и остаје још једино да се 'позабавим' фантазмагоричном смрћу кланичког ветеринара. Мом јунаку Небојши Тутушу очито више лежи да, у 79. години живота, сконча у огњу отетог авиона, неголи да дотрајава у стерилној лепоти удобног Дома старих; тамо куд је желела да га смести снаја, приспела из Аустралије.”

И, даље:

„У последње време, чак и не идем да ручам са својима за столом, већ ми Дања доноси и, поред мог верног *униса*, спушта јогурт или сок и нешто попут авио-обеда; гдекад и новине. То *гдекад* се, ево, десило и малочас, па сад о истом трошку жваћем, обликујем у глави реченицу, и листам *Полиџику*. По обичају, отпозади. Као човек у седмој деценији, (наравно да) не могу да макар дијагонално не прелетим преко све раскошније галерије анфасних сличица оних што су се управо опростили од живота.

И... шта?!?

Запрепашћен, налећем на Тутушеву читуљу. Требало је још само да иза тог презимена стоји *Небојша*, а не *Ђуро*, па да ме 'стрефи' било инфаркт било мождани удар (исто би ми се хватало). Коинциденција, рећи ће неко. У реду, али зар *йај* 'стицај околности' није у завади са предзнаком случајног... ако испод слике покојника (за којим тугују кћерка, унука и зет) читам: да је умро у 79. години, баш као и Небојша; и то у Аустралији, одакле се вратила снаја мог јунака, можда и сама (бар трунчицу) одговорна за исход Небојшиног бурлескног подухвата?”

То је, дакле, оно што сам желео да рекнем људима у дворани, и што сам и учинио, (да признам:) поприлично узбуђен. Из плеска који се након извесне почивке проломио, није ми било јасно да ли овај аплауз значи: да слушаоци деле моју зачуђеност над „синхронизитетом као принципом акаузалних појава”; или да поздрављају свршетак не баш кратке књижевне приредбе. Није било ни уобичајених ни неу-

обичајених питања, и Трстеничани су кренули ка излазним вратима. Сви сем једног високог средовечног човека у радничком комбинеzonу. Прогуравши се кроз гунгулу, пришао је до стола, иза кога смо и ми, гости вечери, већ били на ногама. Хтео сам да вам кажем, господине, да сам ја тог вашег Тутуша познавао, рекао ми је анонимус. И то лично. Чак сам једно време код њега и радио. Становао је у Београду, на Звездари, и имао је у то време, добро се сећам, два сина. Обојица су била суботари или тако нешто, и нису хтели у војску, већ су побегли из земље. Један је отишао у Француску, а други, некуд на другу страну, можда у Аустралију.

Изговоривши то, и оставивши нас дословце занемелим, изгубио се међу онима што су, са жагором, излазили у ноћ, и никад га више нисам видео.

По повратку из Трстеника, затекао сам код куће писамце којим ме мексички амбасадор господин Енрике Гонзалес Казанова позива да са супругом дођем у његову резиденцију на чај. Испоставило се, за те посете, да је овај дипломата, раније професор књижевности на Универзитету у Мексико Ситију, ни мање ни више него колега и добар пријатељ Марија Монтефорта Толеда. Писца који је у своје време утемељио награду „Бенито Хуарез” за најбољи први роман у Југославији. (Моја маленкост је имала срећу да то признање добије пре осталих, одмах по његовом установљењу.) А занимало га је, разуме се, на шта личи *Земља на расклајање* упореди ли се с мојим романескним првенцем, *Дружом половином неба*. Задовољивши његову радозналост у том погледу, дабоме да нисам одолео да му не поменем и оно у шта је већ и читалац упућен. Циљам на истодобност двеју Тутушевих смрти.

У фикцији и збиљи.

Него, имамо Марио и ја једног заједничког пријатеља на Универзитету, прозборио је смешкајући се, господин Гонзалес Казанова. Тај научник се, и ван Мексика, прочуо феноменалним истраживањем древне магије. Знате ли шта би вам *он* на то рекао? Рекао би да сте или ви, приповедајући, убили оног Тутуша у Аустралији, или да вам је он, чак и упокојен, држао руку док сте описивали смрт свог „измишљеног” Тутуша.

ИНСТРУМЕНТАРИЈ

Ово је слика мог радног стола онаквог како је изгледао пре него што ћу, две-три године уназад, прећи са писаће машине на компјутер. Снимио ју је син једног од мојих новијих познаника, нашег човека ожењеног Францускињом, и одавно настањеног у Бретањи.

Кадриран на начин преузет (у сликарству галског потомства) са јапанских дрвореза, снимак открива „исечак стварности” моје радиони-

це. Ништа посебно. Дobar део онога што је на столу у углу салона (а то су: лампа са абажуром, механичка писаћа машина, приручници сти-снути између керамичких демона, соларни дигитрон, стаклени прити-скач за хартију у виду стилизоване совине главе, глинене пехар пун оловака и маркера са споља окаченим изгустираним ручним сатом, и мала кристална пепељара... за сваки случај, уколико би писац, при-теран стваралачким безнађем, коначно пропушио), али и оно на зиду (доња трећина португалске карте света из XVII века у чији су рам за-денуте репродукција викингског брода из Музеја у Ослу, и крилатица са неког еколошког скупа *On est dans la merde!*).

Фотос би у овом часу мало другачије изгледао. Унис је спакован и склоњен у страну, а његово место заузео је плитки кутијасти компју-тер, на коме дрежди монитор ништа мање гломазан од телевизора. Лампу са абажуром је сменила она сврсисходна, уз то, стандардна, са тешким месинганим постољем, зеленим штитником и ланчићем за па-љење и гашење сијалице (који, кад не знам шта да радим, волим да по-влачим). Из просторних разлога, приручници су морали да буду пресе-љени, наравно, у близину, а позив за помоћ *On est dans la merde!* (на ко-ји, по правилу, изостаје одговор), имао је да утихне у корист наводно подстицајне поруке *Solvitur scribendo*.

Јесте да сам се све до поткрај трећег доба жестоко опирао одрица-њу од писаће машине. Увек ме је одлично служила, и никад се на њу нисам љутио. Али, моја болесна заокупљеност непрекидним испра-вљањем написаног, значила је: (сваких пола сата изнова) и по седам-осам пута прекуцавати страницу једног те истог текста. Рачунар ме је дејвидкоперфилдски спасио тих мука.

А и породица је од тога видела неку вајду (не материјалну, већ пси-холошку, душевну). Хоћу да кажем оно што сви знају: да *нас, зависни-ке* (није важно које врсте), одвећ не занима трпи ли и колико трпи окружење дотле док ми господски уживамо. Будући да сам „ноћна птица”, тј. да за писаћи сто седам тек после вечере, не могу да накнад-но не зажалим што су моји укућани свих тих година били у положају да у сан урањају уз непрестајућу лупу лимене куцаре. Навикли смо се, и то је то, знам да би ме узели у заштиту од мене самог.

Да још једном гвирнем.

За прелета очима са фотоса који је начинио момак из Бретање на садашњи изглед тог радног кутка, обузима ме чудно осећање да у мо-јим очима, као у окну прозора на двадесет и трећем спрату, дефиљују сиви облачићи који губе боју.